

“भारताचे परराष्ट्र धोरण निर्धारणात राजकीय पक्ष व त्यांच्या दबावगटांची भूमिका:

एक अभ्यास”

प्रा. एन. ए. पाटील

महात्मा गांधी विद्यामंदिर संचालित कला, विज्ञान व वाणिज्य महाविद्यालय,

मनमाड जि. नाशिक

• सारांश :-

आज विज्ञान तंत्रज्ञानाने भरलेल्या आधुनिक जगामध्ये कोणताही देश हा पूर्णपणे स्वयंपूर्ण नाही. याला अपवाद भारत सुद्धा नाही, भारताने सुद्धा स्वातंत्र्यानंतर स्वातंत्र्य व सार्वभौम राष्ट्र म्हणून उदय झाल्यानंतर आपले परराष्ट्र धोरण जाहीर केले आहे.

वसुधैव कुटुम्बकम् अशा भारतीय संस्कृतीतील शिकवणुकीचा तसेच महात्मा गौतम बुद्ध ते महात्मा गांधी यांच्या शांती अहिंसा या विचारांचा प्रभाव प्रामुख्याने भारताच्या परराष्ट्र धोरण असल्याचे दिसून येते. यातूनच भारताने अलिप्तता, पंचशील या तत्वांचा स्वीकार करत युद्ध व आक्रमक धोरण, वर्णवाद, वंशवाद याचा विरोध केला आणि शांततापूर्ण व सहकार्य पूर्ण मार्गाचा अवलंब भारताने आपले परराष्ट्र धोरण निर्धार करत असताना केला आहे.

स्वातंत्र्यानंतर भारताने लोकशाहीवादी स्वरूपाची शासनव्यवस्था स्वीकारली आहे. लोकशाही स्वरूपाच्या शासन व्यवस्थेमध्ये परराष्ट्र धोरण निर्धारित करत असताना, तेथील राजकीय पक्ष दबावगट प्रसारमाध्यमे अशा सर्वच घटकांना विचारात घेऊन भारताचे परराष्ट्र धोरण निर्धारित करण्याचे काम प्रत्येक शासनकर्त्याने केलेले आहे. त्यामुळेच आजही भारताची जगात एक शांतिप्रिय राष्ट्र म्हणूनच आजही कायम असल्याचे दिसून येते.

बिजशब्द :- परराष्ट्र धोरण, दबावगट, राजकीय पक्ष, राष्ट्र-राज्य, अलिप्तता पंचशील तत्त्व

• प्रस्तावना:-

ज्या पद्धतीने कोणताही मनुष्य एकच व एकाकी जीवन जगू शकत नाही, त्याच पद्धतीने कोणतेही राष्ट्र राज्य एकाकी किंवा एकट्याने सर्व क्षेत्रांमध्ये स्वयंपूर्ण पणे आपल्या देशाचा विकास साधू शकत नाही. त्यासाठी प्रत्येक राष्ट्राला इतर कोणत्या कोणत्या देशावर अवलंबून राहावे लागते किंवा कमी अधिक प्रमाणात इतर देशांची मदत ही घ्यावी लागत असते. याला भारत सुद्धा अपवाद नाही. भारतात ब्रिटिशांचा आगमना पूर्वीपासूनच भारताचे जगातील इतर अनेक राष्ट्रांशी व्यापारी शैक्षणिक संबंध होते हे इतिहासाचे पाने चाळली तर लक्षात येते.

आधुनिक राष्ट्र राज्य संकल्पनेविषयी जसजसे विचार विकसित होत गेले तसतसे आंतरराष्ट्रीय संबंधांमध्ये ही सुधारणा होत गेल्याचे लक्षात येते. त्या त्या देशाच्या परराष्ट्र धोरणावर त्याच्या देशातील इतिहास, संस्कृती, परंपरा, विज्ञान तंत्रज्ञान विषयक प्रगती शासनकर्त्यांची धोरण निर्धारण शक्ती त्या देशाची विचारप्रणाली या सर्व गोष्टींचा परराष्ट्र धोरणाच्या विकासात महत्त्वाची भूमिका ठरत असते.

“वसुधैव कुटुम्बकम्” ही भूमिका घेणारे भारताचे परराष्ट्र धोरण ठरवत असताना हा विचार निश्चितच महत्त्वाचा असल्याचे दिसून येते. कारण स्वातंत्र्यानंतर भारताने परराष्ट्र धोरण ठरविताना ज्या या तत्वांचा अंगीकार केला आहे, त्याची पाळेमुळे ही शांती अहिंसा असा जगाला विचार देणार्या महात्मा गौतम बुद्ध ते